

DENDROFLORA ZABYTKOWEGO PARKU W KIJANACH

Margot Dudkiewicz, Marek Dąbski, Wojciech Durlak

Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie

Streszczenie. Zabytkowy park dworski położony w Kijanach, gm. Spiczyn (woj. lubelskie) istniał już w XVII w., jako ogród regularny, a w 2. połowie XIX w. został przekształcony w kierunku krajobrazowym. Obiekt ma bogatą historię i w pełni zasługuje na ochronę. Szczegółowa inwentaryzacja dendroflory wykazała, że w przypałacowej części parku rośnie 299 roślin drzewiastych, należących do 23 gatunków z przewagą *Fraxinus excelsior* L., *Tilia cordata* Mill., *Robinia pseudoacacia* L. i *Acer pseudoplatanus* L. Największym walorem badanego obiektu są stare okazy drzew – 14 egzemplarzy w wieku od 66 do 131 lat, w tym 7 drzew o obwodach pomnikowych. Obecnie park ulega stopniowej naturalizacji, ztraca swój pierwotny układ przestrzenny i wymaga rewaloryzacji.

Słowa kluczowe: dendroflora, park dworski, pomnik przyrody, Kijany gm. Spiczyn

WSTĘP

Kijany położone są na pograniczu dwóch znaczących krain geograficznych Lubelszczyzny: Wyżyny Lubelskiej i Polesia Lubelskiego. Najciekawszym elementem w krajobrazie regionu jest Przełom Doliny Wieprza. W dolinie występują łągi i zarośla wierzbowe oraz murawy napiaskowe. Naturalna dolina rzeki z licznymi meandrami i starorzeczami jest ważną ostoją siedlisk ptaków wodno-błotnych na podmokłych i okresowo zalewanych łąkach. Ten rozległy i otwarty teren cechują bardzo duże walory krajobrazowe [Dudkiewicz i Dąbski 2013]. Za pałacem w Kijanach znajduje się taras widokowy i stroma skarpa schodząca do rzeki Wieprz, a w niedalekim sąsiedztwie zlokalizowano zjazd nad rzekę.

Rozwój regionu nastąpił w XV i XVI w. dzięki rodowi Tęczyńskich, do których należały okoliczne dobra. W ludowej kulturze materialnej ważne miejsce zajmuje wiejska architektura drewniana, stopniowo zanikająca w skutek postępu cywilizacyjnego i prze-

Adres do korespondencji – Corresponding authors: dr inż. Margot Dudkiewicz, dr hab. Marek Dąbski, dr inż. Wojciech Durlak, Katedra Roślin Ozdobnych i Architektury Krajobrazu, Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie, ul. Głęboka 28, 20-612 Lublin, e-mail: margotdudkiewicz@o2.pl.

kształceń wsi. Lubelszczyzna to obszar wschodniego pogranicza kulturowego. Motywy wschodnie, ruskie, czy ukraińskie widoczne są w dekoracji ścian frontowych starych chałup – zwłaszcza gzymsów, ganków czy okiennic [Chrzanowska i Kulesza 2007].

Zespół pałacowy w Kijanach zajmuje 10 ha powierzchni. Założenie parkowe prawdopodobnie istniało już w XVII w. jako ogród regularny, a w 2. połowie XIX w. zostało przekształcone w kierunku krajobrazowym. Obecnie użytkownikiem terenu jest Zespół Szkół Rolniczych.

W założeniach krajobrazowych do pałacu lub dworu prowadziła zwykle aleja główna kończąca się reprezentacyjnym owalnym podjazdem przed wejściem do budynku. Dojazd do rezydencji był lokalizowany na głównej osi założenia lub od strony elewacji bocznej. Na elewacji ogrodowej rezydencji znajdował się salon ogrodowy, na którego obrzeżach sadzono zwykle jako solitery rzadkie gatunki drzew [Durlak i Dudkiewicz 2013].

W wyniku przemian politycznych po II wojnie światowej obiekty rezydencjonalne zmieniły swoich właścicieli i przeznaczenie. Skutkiem tego była postępująca degradacja substancji zabytkowej budynków i parków. W większości przypadków ochrona prawna zespołów parkowych i opieka nad nimi sprowadzały się do sporządzenia inwentaryzacji i metryczek konserwatorskich. Obecnie w parkach rosną już 60-letnie samosiewy, a starodrzew pozostawiony bez opieki jest w coraz gorszej kondycji. W sposób niekontrolowany rozrastają się krzewy i podrost.

Celem niniejszej pracy było zinventaryzowanie dendroflory zabytkowego parku w Kijanach oraz dokonanie oceny stanu roślin drzewiastych i na tej podstawie ustalenie najważniejszych zaleceń ochronnych.

MATERIAŁ I METODY

Prace badawcze prowadzone w latach 2010–2011 przebiegały dwoma równoległymi torami i polegały na kwerendzie archiwalnej oraz badaniach terenowych. Analizę historyczną wykonano na podstawie dokumentów archiwalnych, w tym kartograficznych, ikonograficznych i opisowych. Prace terenowe obejmowały inwentaryzację poszczególnych elementów parku. W ramach prac terenowych wykonano szczegółową inwentaryzację drzewostanu, ogólną inwentaryzację architektoniczną budynków oraz dokumentację fotograficzną. Fragmenty parku o wybitnie leśnym charakterze poddano inwentaryzacji ogólnej. Szczegółowa inwentaryzacja dendrologiczna uwzględniała pomiary obwodu pni i wysokości drzew oraz informacje dotyczące ich stanu zdrowotnego. Drzewa pomnikowe zlokalizowano metodą GPS za pomocą urządzenia pozycjonującego DAKOTA. Obwody pni drzew mierzono na wysokości 130 cm od poziomu gruntu z dokładnością do 1 cm. Pomiarom objęto drzewa o obwodzie w pierśnicy powyżej 15 cm. Średnicę rzutu korony drzew mierzono z dokładnością do 0,5 m. Przy określeniu wysokości drzew posłużono się metodą trygonometryczną. W przypadku krzewów podano powierzchnię rzutu korony w m². Wszystkie drzewa i grupy krzewów naniesiono na mapę geodezyjną metodą prostych prostopadłych mierzonych za pomocą dalmierza laserowego DISTO A5 firmy Leica. Oznaczenia gatunków drzew i krzewów dokonano na podstawie pracy Senety i Dolatowskiego [2009]. Szacunkową analizę wiekową drzew opracowano na podstawie tabeli wiekowej drzew autorstwa Majdeckiego [1980–1986].

WYNIKI

Historia obiektu

Już we wczesnym średniowieczu w Kijanach znajdowała się warowna siedziba właścicieli folwarku. Zamek miał układ czworoboczny, z basztą bramną. Jego naturalną obronę stanowiła od północy rzeka Wieprz, a zamek strzegł przeprawy rzecznej. Ważnym składnikiem siedziby w Kijanach był zwierzyniec, świadczący o jej wysokiej randze [Rolska-Boruch 2009]. Bogata historia ośrodka dworskiego w Kijanach związana jest z jego korzystnym położeniem, jako punktu obronnego, tędy również prowadził ważny szlak z Lublina do Wielkiego Księstwa Litewskiego [Kseniak 1977, 1983]. Właśnie tędy trzykrotnie podróżował Jagiełło na Litwę, w latach 1421, 1425 i 1431 [Krzysiak 2010].

Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1383 r. Odnotowano istnienie folwarku w 1529 r. i młyna o jednym kole w latach 1531–1533 [Kuraś 1983]. Od połowy XVI w. w Kijanach znajdowało się centrum klucza kijańskiego należącego do Lewartowskich. Verдум podczas swej podróży w końcu XVII w. zastał tu zamek „ciężko zbudowany” [Sulimierski 1895]. Pałac wzniesiono prawdopodobnie wg projektu Tylmana z Gameren, co potwierdza spis planów z Gabinetu Rycin Uniwersytetu Warszawskiego.

Data i autorstwo projektu założenia parkowego w Kijanach nie są znane, jednak sądząc po istniejących śladach pomnikowych drzew – chodzi o pnie starych wyciętych wiązów o obwodzie ponad 4 m – ogród mógł być założony w XVII w. Być może towarzyszył on opisywanemu w 1672 r. zamkowi. Na podstawie planu folwarku Kijany autorstwa M. Woźnicy z 1861 r. można stwierdzić, że ogród dworski w Kijanach miał układ regularny, kwaterowy, alejki widoczne na planie w części południowo-wschodniej przecinają się pod kątem prostym tworząc kwatery. Plan Antoniego Heldensfelda z l. poł. XIX w. przedstawia wieś rozłożoną po dwóch stronach rzeki Wieprz. Widoczna jest ścisła zabudowa i duże powierzchnie nadwieprzańskich łąk. Budynki dworskie otaczały dwa podwórza, a do pałacu prowadził półkolisty zajazd od strony wschodniej.

W 1861 r. układ był już częściowo zniekształcony i zatarty. Do pałacu od strony południowej prowadziła aleja dojazdowa. Na osi dworu i alei od frontu znajdował się owalny gazon, a od tyłu drugi nieco większy. Trzeci gazon lub klomb przylegał do oficyny ograniczającej dziedziniec od wschodu. Na planie widoczne są również mieszkania służby dworskiej graniczące z parkiem od północy i ciągnące się wzdłuż drogi w kierunku kościoła [Kseniak 1977].

W latach 1880–1913 powstał pałac (ryc. 1), a ogród został przekształcony w park krajobrazowy. Park ten nie zdołał w pełni dorosnąć i rozwinąć bogactwa zaprojektowanych wnętrz, ponieważ uległ zniszczeniu w okresie I wojny światowej. W 1913 r. Lubelskie Towarzystwo Rolnicze założyło tu Szkołę Rolniczą. Od tej chwili park stopniowo ulegał uszczupleniu.

W 1922 r. w szkole prowadzono praktykę w działach gospodarstwo rolne, podwórzowe, ogrodniczo-pszczelarские, warsztaty stolarstwa z kolodziejstwem i koszykarstwo. W latach 50. po prawej stronie pałacu posadzono różaneczniki, a po lewej grupy iglaków. Wokół budynku pałacu ustawiano donice z kwiatami. Na przyległych terenach mieściły się sad, chmielnik, szklarnia, przetwórnia owocowa i zabudowania gospodarcze – chlewnie

i obory. Ogródek dydaktyczny znajdował się na trzech tarasach i otoczony był przyciętym żywopłotem. Zgromadzono w nim kolekcje róż, bylin, roślin skalnych i cebulowych, w tym tulipanów. W parku rosło wiele wartościowych drzew i krzewów, a okresowo przeprowadzano akcję sprzątania terenu przez uczniów. W 1970 r. Ministerstwo Rolnictwa zatwierdziło projekt rozbudowy szkoły, w wyniku którego powstały nowe obiekty: budynek szkoły z salą gimnastyczną, internat ze stołówką, dom nauczyciela i kotłownia. Budowa całkowicie zniszczyła zabytkowy układ kompozycyjno-przestrzenny założenia. Część drzew przesadzono, ale większość zginęła. Wycięto szpalery grabowe i zniszczono aleje [Chołyk 2006].

Ryc. 1. Wzór z *Buxus sempervirens* L. na podjeździe przed pałacem (fot. M. Dudkiewicz)
 Fig. 1. Pattern of *Buxus sempervirens* L. in the driveway in front of the palace (photo M. Dudkiewicz)

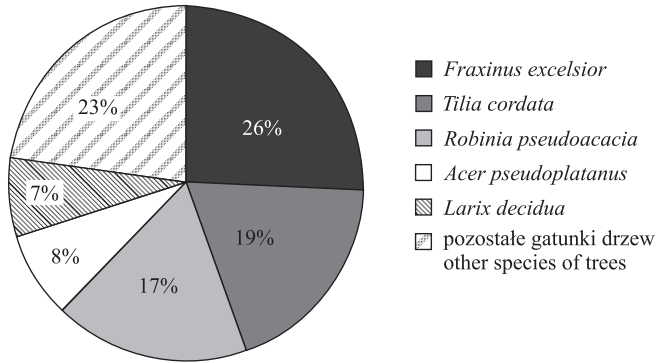
W 1998 r. szkołę przekształcono w Zespół Szkół Rolniczych Centrum Kształcenia Ustawicznego. Obecnie kształcą się tu młodzież i dorośli, a od początku istnienia szkołę w Kijanach ukończyło ponad 10 000 absolwentów.

Ogólna charakterystyka dendroflory

Szczegółową inwentaryzację dendrologiczną w najlepiej zachowanej części parku wokół pałacu wykonano w 2011 r. (ryc. 4 i 5 – na końcu artykułu). Szczegółowa inwentaryzacja dendrologiczna parku wykazała 299 drzew. Zwraca uwagę liczny udział okazałych jesionów wyniosłych (*Fraxinus excelsior* L.) – 77 szt., lip drobnolistnych (*Tilia cordata* Mill.) – 56 szt., robinii białych (*Robinia pseudoacacia* L.) – 53 szt., klonów jaworów (*Acer pseudoplatanus* L.) – 24 szt. i modrzewi europejskich (*Larix decidua* Mill.) – 21 szt. (tab.1, ryc. 2).

Tabela 1. Zestawienie liczbowe drzew rosnących w parku w Kijanach w 2011 r.
Table 1. Summary of numerical trees in a park in Kijany in 2011

Lp. No	Nazwa gatunkowa Name	Liczba drzew The number of trees	Wymiary największego okazu – The largest specimen dimensions		
			Obwód pnia na wysokości 1,3 m, cm The girth at a height of 1,3 m, cm	Wysokość m Height m	Średnica korony m The scope of the crown m
1.	<i>Acer negundo</i> L.	1	170	8	8
2.	<i>Acer platanoides</i> L.	5	260	6	6
3.	<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	27	250	7	5
4.	<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	16	255	15	8
5.	<i>Carpinus betulus</i> L.	4	230	7	6
6.	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> Parl.	9	160	5	3
7.	<i>Fagus sylvatica</i> L.	1	150	6	5
8.	<i>Fraxinus excelsior</i> L.	77	450	12	10
9.	<i>Gleditsia triacanthos</i> L.	1	200	12	5
10.	<i>Larix decidua</i> Mill.	21	230	8	6
11.	<i>Picea abies</i> H. Karst.	13	200	8	5
12.	<i>Picea pungens</i> Engelm.	2	130	5	4
13.	<i>Pinus nigra</i> J.F. Arnold	3	160	15	12
14.	<i>Populus alba</i> L.	1	290	18	16
15.	<i>Prunus domestica</i> subsp. <i>syriaca</i> Janch.	1	40+20	3	3
16.	<i>Quercus palustris</i> Muenchh.	1	30	4	3
17.	<i>Quercus robur</i> L.	1	270	8	6
18.	<i>Robinia pseudoacacia</i> L.	53	270	9	5
19.	<i>Salix babylonica</i> 'Tortuosa'	3	90	4	3
20.	<i>Sorbus aucuparia</i> L.	1	85	6	6
21.	<i>Tilia</i> 'Euchlora'	1	120	8	5
22.	<i>Tilia cordata</i> Mill.	56	380	12	15
23.	<i>Ulmus laevis</i> Pall.	1	130	6	5
Razem – Total			299		

Ryc. 2. Procentowy udział gatunków drzew najczęściej występujących w parku w Kijanach w 2011 r.

Fig. 2. Percentage of most common tree species in the park Kijany in 2011

Na terenie objętym szczegółową inwentaryzacją dendrologiczną w skład podszytu wchodzi podrost klonu (*Acer platanoides* L.) oraz krzewy i grupy krzewów jaśminowca wonnego (*Philadelphus coronarius* L.), śnieguliczki białej (*Symphoricarpus albus* S. F. Blake) i cisa pospolitego (*Taxus baccata* L.).

Na terenie parku zinwentaryzowano również 3 szpalery z klonu jaworu (*Acer pseudo-platanus* L.), grabów pospolitych (*Carpinus betulus* L.), jesionów wyniosłych (*Fraxinus excelsior* L.), kasztanowców pospolitych (*Aesculus hippocastanum* L.) i robinii białej (*Robinia pseudoacacia* L.) oraz 2 żywopłoty z bukszpanu wieczniezielonego (*Buxus sempervirens* L.).

Przed pałacem znajduje się podjazd ze strzyżonym we wzór bukszpanem (*Buxus sempervirens* L.). Naprzeciwko wejścia do Zespołu Szkół Ogrodniczych założono skalniak z kolekcją roślin, na którą składają się: hortensje (*Hydrangea* sp.), tawuły (*Spiraea* sp.), jałowiec wirginijski (*Juniperus virginiana*) ‘Skyrocket’, żywotnik (*Thuja*) ‘Smaragd’, modrzew europejski (*Larix decidua* Mill.), karagana syberyjska (*Caragana arborescens* Lam.) oraz byliny.

Runo tworzą zespoły: wikliny nadrzeczne *Salicetum triandro-viminalis*, grąd subkontynentalny *Tilio cordatae-Carpinetum betuli*, zespół pokrzyw i ślazu zaniedbanego *Urtico-Malvetum neglectae* oraz zespół zycicy i grzebienicy pospolitej *Lolio-Cynosuretum*.

Analiza wiekowa wykazała, że w parku przeważają drzewa w wieku 21–65 lat (199 szt.) oraz młode nasadzenia (86 szt.) (tab. 2). Pozostało tylko 14 cennych okazów drzew w wieku 66–131 lat. Najstarsze drzewa rosną w alei głównej prowadzącej do podjazdu przed pałacem (ryc. 3).

Tabela 2. Struktura wiekowa drzew w parku w Kijanach w 2011 r.

Table 2. The age structure of trees in a park in Kijany in 2011

Przedział czasowy nasadzeń Planting time period	Wiek drzew Age of the trees	Liczba drzew Number of trees	Udział procentowy Percentage
1990–2011 – drzewa posadzone w ostatnim dwudziestoleciu – trees planted in the last two decades	do 20 lat up to 20 years	86	29%
1946–1989 – drzewa posadzone po II wojnie światowej w parku użytkowanym przez szkołę – trees planted after World War II in the park your usage by school	21–65 lat	199	66%
1880–1945 – drzewa posadzone w okresie kształtowania parku w nurcie krajobrazowym – trees planted during the development of the park in the current landscape	66–131 lat	14	5%

Ryc. 3. Główna aleja lipowa (fot. M. Dudkiewicz)

Fig. 3. The main avenue of lime trees (photo M. Dudkiewicz)

Ryc. 4. Zespół pałacowo-parkowy w Kijanach w 2011 r. – inwentaryzacja dendrologiczna (M. Dudkiewicz)
 Fig. 4. The palace and park in Kijany in 2011 – inventory of dendrology (M. Dudkiewicz)

Ryc. 5. Zespół pałacowo-parkowy w Kijanach w 2011 r. – inwentaryzacja dendrologiczna (M. Dudkiewicz)
Fig. 5. The palace and park in Kijany in 2011 – analysis of the age structure of trees (M. Dudkiewicz)

Najcenniejsze okazy dendroflory

Do ochrony pomnikowej wytypowano 7 cennych egzemplarzy, w tym m.in. *Acer platanoides* o obwodzie 260 cm, *Acer pseudoplatanus* o obwodzie 250 cm, *Carpinus betulus* o obwodzie 230 cm, *Chamaecyparis lawsoniana* o obwodzie 160 cm i wysokości 8 m, *Gleditsia triacanthos* o obwodzie 200 cm, *Tilia cordata* o obwodzie 380 cm i *Fraxinus excelsior* o obwodzie 450 cm.

PODSUMOWANIE

Szczegółowa inwentaryzacja dendrologiczna założenia pałacowego w Kijanach wykazała 299 drzew należących do 23 gatunków oraz 22 krzewy i 13 grup krzewów należących do 15 gatunków. Pod względem liczebności wśród drzew przeważają: *Fraxinus excelsior* L., *Tilia cordata* Mill., *Robinia pseudoacacia* L., *Acer pseudoplatanus* L. i *Larix decidua* Mill.

Od czasu założenia Szkoły Rolniczej granice i powierzchnia parku zostały zmniejszone przez wprowadzenie nowej zabudowy. Inwentaryzacja wykazała niekorzystne zmiany w porównaniu ze stanem z ubiegłych lat. Zatarciu uległa obwodnica wokół skarpy za pałacem, zanikły szpalery grabowe świadczące o dawnych granicach ogrodu. Nie kontynuuje się tradycji ogrodu szkolnego i nie utrzymuje bieżni. Drzewa tworzą niekontrolowane, swobodne skupiska. W przestrzeń parku przypadkowo wprowadzane są nowe nasadzenia i obiekty małej architektury (np. betonowy zbiornik wodny). Kształt podjazdu zmieniony jest w trójkąt ucięty od strony pałacu. Wycięto aleję dojazdową na terenie wsi Kijany prowadzącą niegdyś do zespołu pałacowo-parkowego od strony południowej. Rola parku w krajobrazie została znacznie ograniczona, poprzez zabudowywanie terenu parku budynkami Zespołu Szkół. Pozostał on jednak największym kompleksem zieleni w okolicy i jest dobrze widoczny z drugiego brzegu rzeki Wieprz, a nawet z Zawieprzyc. Pomimo ciągłego zmniejszania się wartościowej dendroflory obiektu można stwierdzić, że to założenie zieleni historycznej posiada w dalszym ciągu wartość przyrodniczą i dydaktyczną.

PIŚMIENNICTWO

- Chołyk, H. (2006). Pod płaszczem Pani i Matki Kijańskiej. Dzieje szkoły w latach 1964–69. Wydawnictwo POLIHYMNIA, Lublin.
- Chrzanowska, A., Kulesza, O. (2007). Tradycje kultury ludowej w powiecie łęczyńskim i rejonie żółkiewskim. Powiat Łęczyński, Łęczna.
- Dudkiewicz, M., Dąbski, M. (2013). Dendroflora, state of preservation and possible restoration of the Łęczna Podzamcze manor in The Lublin Voivodeship. Infr. Ekol. Ter. Wiej., 2/IV, 69–81.
- Durlak, W., Dudkiewicz, M. (2013). Recovery of trees and shrubs in manor park in Droblin, Leśna Podlaska commune. Oddział PAN w Lublinie. Teka Komisji Ochrony i Kształtowania Środowiska Przyrodniczego X, 79–86.
- Krzysiak, W. (2010). Historia w pigułce. [W:] Magia miejsc. Dimograf, Bielsko-Biała.
- Kseniak, M. (1977). Katalog parków województwa lubelskiego – park w Kijanach gm. Spiczyn. Archiwum WKZ Lublin, sygn. 1694.

- Kseniak, M. (1983). Parki i ogrody dworskie w województwie lubelskim. T. II. Wyd. PTTK Zarząd Wojewódzki, Lublin.
- Kuraś, S. (1983). Dzieje Lubelszczyzny. T. III. PWN Warszawa.
- Majdecki, L. (1980–1986). Tabela wiekowa drzew. Rękopis. Oddział Architektury Krajobrazu, SGGW, Warszawa.
- Rolska-Boruch, I. (2009). Domy pańskie na Lubelszczyźnie od późnego gotyku do wczesnego baroku. Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Seneta, W., Dolatowski, J. (2009). Dendrologia. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Sulimierski, F., Chlebowski, B., Walewski, B. (1895). Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. I–XVI. Warszawa.

DENDROFLORA OF HISTORIC PARK IN KIJANY

Abstract. The historic manor park in Kijany, Spiczyn commune (Lubelskie voivodeship) already existed in the seventeenth century as a regular garden, and in the second half of nineteenth century was transformed into the landscape. The property has a rich history and deserves protection. A detailed inventory dendroflora showed that part of the park grows around the palace 299 woody plants belonging to 23 species, with a predominance of *Fraxinus excelsior* L., *Tilia cordata* Mill., *Robinia pseudoacacia* L. and *Acer pseudoplatanus* L. The greatest advantage of the object are old specimens of trees – 14 copies in age from 66 to 131 years, including seven trees with circumferences monumental. Today, the park is a gradual naturalization, loses its original spatial arrangement and requires restoration.

Key words: dendroflora, post-manor park, natural monument, Kijany Spiczyn commune

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 3.02.2015

Do cytowań – For citation: Dudkiewicz, M., Dąbski, M., Durlak, W. (2015). Dendroflora zabytkowego parku w Kijanach. Acta Sci. Pol., Formatio Circumiectus, 14(1), 15–25.